

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՂԵԿԱՎԱՐԻ «ՊԱՏՄԱԿԱՆԱՑՎԱԾ»
ԿԵՐՊԱՐԻ ՍՏԵՂԾՈՒՄԸ. ՍՈՒԼԹԱՆ ԱԲՂՈՒԼ ՀԱՄԻՊ II -
ՆԱԽԱԳԱՀ ՌԵՋԵՓ ԹԱՅՅԻՓ ԷՐԴՈՂԱՆ ԶՈՒԳԱՀԵՆՈՆԵՐ*
Տաթևիկ Հակոբյան¹**

DOI 10.46991/jos.2024.25.1.164

Թուրքական պետական քարոզչամեքենայի և նրան ծառայող պատմաբանների կողմից սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ի կերպարի հերոսացումն ու առասպելացումը չի սահմանափակվում պատմագիտական գրքերով, հոդվածներով, մասնագիտական շրջանակներում տեղի ունեցող քննարկումներով, այլ XXI դարի իրողություններին համընթաց լայնորեն շրջանառվում է սոցիալական ցանցերում, մեդիա հարթակներում, որտեղ պատմական զարգացումների իսկությունը, պատմագիտության համար քննարկների մեթոդաբանության կիրառումը կամ գիտականության պատշաճ մակարդակի ապահովումը հաճախ ստորադասվում են գրավիչ վերնագրերին ու պոպուլիստական հայտարարություններին: Սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ի հետևողական հերոսացման կարևորագույն ասպեկտներից է նրա և ներկայիս նախագահ Ռ. Թ. Էրդոդանի կերպարների համադրումը որպես նորամուծությունների կողմնակից, բայց մինևույն ժամանակ «պահպանողական, հայրենասեր, կրոնասեր առաջնորդ»: Այս երկու հերոսները հակադրվում են Մուսթաֆա Քեմալ Աթաթյուրքին և նրա գաղափարախոսությանը՝ իրենց մեջ կրելով նոր Թուրքիայի տեսլականի ամենավաղ արտահայտումները:

Բանալի բառեր՝ Աբդուլ Համիդ Երկրորդ, նախագահ, Ռեջեփ Թայյիփ Էրդոդան, հերոսականացում, քարոզչություն:

* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ (Թեմայի ծածկագիր՝ 22YR-6B00):

¹ Տաթևիկ Հակոբյանը ԵՊՀ արևելագիտության ֆակուլտետի թյուրքագիտության ամբիոնի ասիստենտ է, պատմական գիտությունների թեկնածու, էլ. փոստ՝ tatevik.hakobyan@ysu.am, ORCID 0009-0000-2531-3562.

«Google» որոնման հարթակում «Ռեջեփի Թայյիփի Էրդողան» և «Աբդուլ Համիդ II» բանալի բառերով պարզ որոնման արդյունքները միայն բավարար են պատկերացնելու համար, որ ժամանակակից Թուրքիայում անցյալից ներկա «ներմուծված» կենտրոնական և ամենաարդիական քաղաքական կերպարը սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ն է, որի գաղափարական կողմնորոշումները գործող նախագահի համար դառնում են ներքին և արտաքին քաղաքական որոշումներն արդարացնող հիմք, օսմանյան և ժամանակակից Թուրքիաների միջև շարունակականության ցուցիչ: Այդ շարունակականությունը կարելի է տառացիորեն տեսնել Աբդուլ Համիդի դեմքի ուրվագծից դեպի Էրդողանի դիմանկար ստվերային անցումներով տարատեսակ պաստառներում, որոնք կարելի է համարել պետական քարոզչամեթոդային հաջողված քայլ:

Ուշագրավ է, որ թուրքական հասարակության աչքերում նախագահ Էրդողանի և սուլթան Աբդուլ Համիդի նույնացմանը նպաստում են ինչպես նրանց համակիրները, այնպես էլ հակառակորդները: Պատմաբան, պունակագիր Շյուքրյու Ալթընը «Կիսալուսնի երկու պահապանը» գրքի նախաբանում գրում է. «Երկու հայրենասեր, իսլամի երկու մարտիկ, երկու հզոր առաջնորդ... Արևմուտքի թիրախ դարձած սուլթան Աբդուլ Համիդ II և նախագահ Ռեջեփի Թայյիփի Էրդողան... Նրանց ժամանակները շատ նման են, թշնամիներն էլ՝ նույնը: Երկու առաջնորդներն էլ նույն փորձություններով են անցնում: Հարյուր տարի առաջ Աբդուլ Համիդին բռնակալ էին ասում, այժմ էլ Էրդողանին են բռնապետ հորջորջում: Երկուսին էլ մեղադրում են, որ հայ են, որ եզդի են»²: Թուրքական ընդդիմադիր «Լավ» կուսակցության նախագահ Մերալ Աքշեները

² Altın Ş., Hilal'in İki Muhafızı II. Abdulhamid - R. Tayyip Erdoğan. İstanbul, 2018, s. 14.

Գեզի այգու դեպքերը³ համեմատել էր 1908 թ. հեղաշրջման հետ՝ նշելով, որ եթե այն ժամանակ բողոքներն ուղղված էին Աբդուլ Համիդի դեմ, ապա այժմ բողոքների հասցեատերը Էրդողանն է⁴:

Աբդուլ Համիդի և նախագահ Ռեջեփ Թայյիփ Էրդողանի կերպարների զուգահեռումը ոչ թե մեկ-երկու դրվագ պարունակող երևույթ է, այլ քարոզչական տարբեր մակարդակներում իրականացվող համակարգված քաղաքականություն: Էրդողանի և այլ գործիչների ելույթներից մինչ մասսայական հանդիսատեսի համար նկարահանվող բազմասերիանոց ֆիլմերն ուղղակի կամ անուղղակի կերպով կրում են այս միտումը: Անձամբ նախագահը ևս աջակցում է այս գործընթացին: Սուլթանական անցյալին տուրք տալով՝ նա իր ելույթներում օգտագործում է ժամանակակից թուրքերենում ակտիվ գործածություն չունեցող մեծ թվով օսմաներեն բառեր: Բացի այդ, հաճախ մասնակցելով սուլթան Աբդուլ Համիդի հետ կապված միջոցառումներին, քննարկումներին, ցանկացած պատեհ առիթով նախագահին ընդգծում է Աբդուլ Համիդի կառավարման կարևորությունը Թուրքիայի համար: Այսպես, 2018 թ. սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ի մահվան հարյուրամյակին նվիրված գիտաժողովում Էրդողանը հայտարարեց. «Աբդուլ Համիդը վերջին տիեզերական գահակալն էր, սակայն ոմանք ամեն կերպ փորձում են մեր երկրի պատմությունը սկսել 1923 թվականից, ջանում են մեզ հեռացնել մեր արմատներից, մեր հնավանդ արժեքներից»⁵:

³ Ստամբուլի Թաքսիմ հրապարակում գտնվող Գեզի քաղաքային զբոսայգում 2013 թ. տեղի են ունեցել բախումներ ցուցարարների և ոստիկանների միջև: Բախման պատճառը Ստամբուլի քաղաքային իշխանությունների որոշումն էր. հասել ծառերը և դրա փոխարեն կառուցել առևտրի կենտրոն:

⁴ Meral Akşener'den 'Erdoğan bugünün Abdulhamid'i' çıkışı.

https://www.youtube.com/watch?v=3B45NA6xNhQ&ab_channel=Yeni%C5%9Eafak (մուտքի ամսաթիվ 15.01.2023).

⁵ Cumhurbaşkanı Erdoğan: Abdülhamid dünyanın son evrensel imparatoru, Sabah (10.02.2018). <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/11/cumhurbaskani-erdogan-abdulhamid-han-dunyanin-son-evrensel-imparatorudur> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

2018 թ. Սիրիայի տարածքում իրականացված «Ձիթենու ճյուղ» ռազմական գործողության մասին խոսելիս նախագահը, կարծես հղում անելով Աբդուլ Համիդին, որը հրաժարվել էր Պաղեստինը վաճառել հրեաներին, ասել է. «Ես չեմ վաճառի հայրենիքի թեկուզ մի թիզ հող, որովհետև այդ հայրենիքը պատկանում է ոչ թե ինձ, այլ ժողովրդին: Այդ հողը ձեռք է բերել մեր ազգը արյան գնով»⁶:

Մեկ այլ առիթով նա համեմատականներ է տարել օսմանյան շրջանի և ներկայի միջև՝ ասելով. «Թուրքիայի Հանրապետությունն ընդամենը շարունակությունն է Օսմանյան կայսրության: Իհարկե, սահմանները փոխվել են, կառավարման համակարգը փոխվել է, բայց էությունը, ոգին նույնն է: Արևմուտքն իր գործը շարունակում է ցայսօր, միայն ժամանակներն են փոխվել և դերակատարները»⁷:

Երկրի ղեկավար շրջանակները նախագահ Էրդոդանի գլխավորությամբ սերիալների միջոցով ևս հաճախ յուրահաստուկ մեսիջներ են հղում հեռուստադիտողներին՝ փորձելով մի շարք հարցերի շուրջ նրանց մոտ ձևավորել իշխանություններին ձեռնտու պատկերացումներ: Պատմական հեռուստասերիալներն ամրապնդում են հասարակության ազգայնական դիրքորոշումը, հիշեցնում կայսերական անցյալի մասին: Աբդուլ Համիդը՝ որպես օսմանյան վերջին հզոր սուլթան, այս շարքում առանձին տեղ ու դեր ունի, քանի որ հենց նրա կերպարն է առավել մոտ Ռ. Թ. Էրդոդանին, և նրա մոտեցումներն են առավել համապատասխանում ներկայիս նախագահի պատկերացումներին:

⁶ Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sultan Abdülhamid'in Sözleriyle Zeytin Dalı Harekatı'nı Değerlendirdi, Milliyet (10.02.2018).

<http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-sultan-abdulhamid-istanbul-yerelhaber-2588454/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

⁷ TRT 1, TRT Haber ortak yayımı (14.04.2017).

https://www.youtube.com/watch?v=IImh17Gh1fc&feature=youtu.be&fbclid=IwAR2GQhclpS8OVHdMh19QYZ_zarwnuxdDUUnZV22oUKr0OdeFMVFD3yUDr_vw (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

Ինչպես նշում է Ստամբուլում հրատարակվող երկլեզու (հայերեն-թուրքերեն) «Ակոս» շաբաթաթերթի սյունակագիր Է. Ջ. Դադլըզլուն, «Գահակալը՝ Աբդուլ Համիդ» հեռուստասերիալում Աբդուլ Համիդը կարծես սուլթան չէ, մեր օրերից անցյալ գնացած քաղաքական գործիչ է, որն իշխանությունը ստանում է ոչ թե ընտանիքից կամ գահից, այլ ժողովրդական սիրուց, որի արմատներն անհասկանալի են, ու տպավորություն է ստեղծվում, որ սուլթանը վերածնվում է Էրդողանի կերպարում⁸: Աբդուլ Համիդ-Էրդողան նմանության ոչ տեսանելի դետալներից է, օրինակ, ֆիլմի առաջին մասում սուլթանի նկատմամբ մահափորձը և նրա փրկվելը մի հասարակ քաղաքացու օգնությամբ: Այս դրվագը մասնագետները նմանեցնում են 2016 թ. հուլիսի 15-ին Էրդողանի վարչակարգի դեմ չհաջողված ռազմական հեղաշրջմանն ու դրա ընթացքում նախագահի կոչով հասարակ քաղաքացիների փողոց դուրս գալուն: Էրդողան-Աբդուլ Համիդ զուգահեռի շրջանակներում է նաև ֆիլմում ներկայացվում Եվրոպան Ասիային կապող «Մարմարա» ստորջրյա թունելի կառուցման նախաձեռնումը սուլթանի կողմից⁹: Նա ասում է. «Եթե ունենք երազանք, ապա այն մի օր իրականություն կդառնա, քանի որ մենք ապրում և աշխատում ենք հանուն մեր պետության»¹⁰: Տողատակում պարզ է, որ Աբդուլ Համիդի այդ երազանքն իրականացվել է Էրդողանի ջանքերով, քանի որ Ստամբուլի մետրոյի Մարմարա գիծը շահագործման է հանձնվել հենց նրա իշխանության օրոք (2013 թ.):

⁸ Dağlıoğlu E. C., Necip Fazıl'dan Payitaht'a: Hangi Abdülhamid? Toplumsal Tarih, Sayı 306, İstanbul, Haziran 2019, s. 49.

⁹ Afyoncu E., Abdülhamid'in hayali ikinci kez gerçekleşti, (25.12.2016). <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/12/25/abdulhamidin-hayali-ikinci-kez-gerceklesti> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

¹⁰ Payitaht Abdülhamid, Size bir müjdem var Paşalar! Tünel-i Bahri! <https://www.youtube.com/watch?v=jF9TluUx9uM> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

Ժամանակակից թուրք պատմաբանները ևս այս գործընթացի մասնակիցն են կամ թերևս ավելի ճիշտ կլինի ասել կյանքի կոչողը: Այն դիտարկումը, որ Օսմանյան կայսրությունը չէր կործանվի, էթե Աբդուլ Համիդն իշխանության գլուխ մնար, պրոեկտվում է նաև Էրդողանի անձի վրա: Այս գաղափարը, հատկապես, ակտիվ դրվեց շրջանառության մեջ 2016 թ. հուլիսի 15-ի հեղաշրջման անհաջող փորձից հետո: Իշխանամետ թևի քարոզիչները այս հեղաշրջման և երիտթուրքական հեղաշրջման միջև առանց հապաղելու գուգահեռներ տարան: Մ. Արմաղանը նույնիսկ իր խմբագրությամբ լույս տեսնող «Derin Tarih» ամսագրի մեկ ամբողջական հատուկ համար նվիրեց այս թեմային:

Հատուկ համարի աչքի զարնող առանձնահատկություններից է, օրինակ, գլխավոր խմբագրի ողջույնի խոսքի թուրքերեն և օսմաներեն տարբերակների համաժամանակյա տեղադրումը: Մ. Արմաղանն այստեղ մեջբերում է Էրդողանի՝ «աշխարհն ավելին է, քան հինգ պետություն, և ինչու չփորձել վերականգնել Օսմանյան կայսրության փլուզումից հետո կոտրված հայելին»¹¹ արտահայտությունը՝ որոշակի մեսիջ հղելով մեծ պետություններին և, իհարկե, ակնարկելով ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդի մշտական անդամ 5 պետություններին (ԱՄՆ, Մեծ Բրիտանիա, Ֆրանսիա, Ռուսաստան ու Չինաստան): Ի դեպ, այս խնդիրն Էրդողանին այնքան է մտահոգում, որ վերջինս 2021 թ. հանդես է եկել առանձին գրքով, որտեղ խոսում է աշխարհում տիրող անարդարության, փախստականների ճգնաժամի, միջազգային ահաբեկչության, հակախլամականության մասին և ՄԱԿ-ի օրինակով փորձում է ցույց տալ աշխարհում առկա խտրականությունն ու երկակի ստանդարտները: Էրդողանը գրում է, որ «կշարունակենք ասել աշխարհը հինգից

¹¹ Armağan M., Umutların Yelkeni Tarih, Derin Tarih, Sayı 66, İstanbul, 2016, s. 6.

մեծ է, քանի դեռ չի հաստատվել մի համակարգ, որտեղ ճիշտն է ուժեղ, ոչ թե ուժեղն է ճիշտ»¹²: Իր հեղինակած «Աբդուլ Համիդ և Էրդոհան. երկու առաջնորդ, ում հանդիպեցրել է պատմությունը» հոդվածում Արմադանը նշում է, որ «նոր սերունդը չի մոռացել ո՛չ Աբդուլ Համիդի դեմ իրականացված հեղաշրջումն ու գահընկեցությունը, ո՛չ էլ տարիներ առաջ մահապատժի ենթարկված Ադնան Մենդերեսին, և այսօր արդեն պատրաստ չէ զոհաբերել նաև Էրդոհանին»¹³: Նա գրում է, որ հուլիսի 15-ի գիշերը [հեղաշրջման փորձի ժամանակ] անձամբ է լսել, թե ինչպես է մորուքավոր մի երիտասարդ գոռում. «Հասե՛ք, սուլթան Աբդուլ Համիդին գահընկեց են անում»: Արմադանը նշում է, որ այդ օրը փողոց դուրս եկած մարդիկ ցույց տվեցին, որ տարիներ շարունակ պատմական շեշտադրումները ճիշտ են արվել¹⁴: Այս ամենի վրա հենվելով՝ հեղինակը բխեցնում է հետևյալ բանաձևը. «Էրդոհանին սիրողները Աբդուլ Համիդին սիրողներն են, Աբդուլ Համիդի թշնամիները Էրդոհանի թշնամիներն են»¹⁵: Նա նաև հավելում է, որ ինչպես Միություն և առաջադիմություն կուսակցության հիմնադիրներից բժիշկ Աբդուլլահ Ջևդեթն իր ընկերոջը՝ Ֆահրիին, գրած նամակում Աբդուլ Համիդին սիրողներին անվանում էր «տգետ ժողովուրդ», այնպես էլ մեր օրերում Էրդոհանի համար աղոթող, սրտացավ մարդկանց «այսպես կոչված գիտնականները» [բնորոշումը հեղինակինն է - Տ. Հ.] «տգետ» են համարում¹⁶:

Արմադանը որոշակի խորհրդանշական նմանություններ է գտնում Աբդուլ Համիդի և Էրդոհանի դեմ իրականացվող գործողու-

¹² Erdoğan R. T., Daha Adil Bir Dünya Mümkün. İstanbul, 2021, s. 62.

¹³ Armağan M., Abdülhamid ve Erdoğan: Tarihin Buluşturduğu İki Lider, Derin Tarih, Sayı 54, İstanbul, 2016, s. 39–40.

¹⁴ Նույն տեղում, էջ 39:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 40:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 41:

թյունների միջև: Նա նշում է, որ տարօրինակ զուգադիպությամբ թե՛ 1909 թ. Աբդուլ Համիդի գահընկեցությունը, թե՛ 2007 թ. Գլխավոր շտաբի պետ Յաշար Բյույուքանըթի կողմից հուշագրի ստորագրումն ապրիլ ամսին են տեղի ունեցել, իսկ 2008 թ. հունիսի 8-ի սաբոտաժի ամսաթիվն էլ համընկնում է Մանասթըրում սուլթան Աբդուլ Համիդի ամենահավատարիմ Սյուշիր Շեմսի փաշայի դեմ Աթըֆ Քամչըլի արձակած կրակոցների 100-ամյակի հետ¹⁷: Ավելին, հուլիսի 15-ն էլ համընկնում է 1099 թ. Խաչակիրների կողմից Երուսաղեմի գրավման օրվա հետ¹⁸: «Եփրատի վահան» գործողությունը օգոստոսի 24-ին սկսելը ևս յուրահատուկ խորհուրդ ունի՝ Մերջիդաբըքում սուլթան Սելիմ I Ահեղի հաղթանակի օրվա հետ է համընկնում¹⁹: Պատմաբանը եզրափակում է, որ այսքան պատահականությունից մարդ կարող է կորցնել իրականության զգացումը²⁰:

Նույն ամսագրում մեկ այլ պատմաբան Շյուքրյու Հանիօղլուն որոշակի նմանություններ է գտնում 2016 թ. հուլիսի 15-ի և 1895 թ. Բաբ-ը Ալիի ցույցի միջև²¹: 2016 թ. հուլիսի 15-ը պատմաբան Ս. Քոջաբաշը համարում է էրդոհանին Աբդուլ Համիդի պես աքսորելու փորձ, որը ժողովուրդը թույլ չտվեց²²: Սուլեյման Քոջաբաշը զուգահեռներ է անցկացնում նաև սուլթան Աբդուլ Համիդի և էրդոհանի դեմ իրականացված իշխանությունից զրկելու փորձերի միջև, ինչպես նաև խոսում երկու դեկավարների նմանությունների մասին: Քոջաբաշը համարում է, որ նրանք երկուսն էլ ճակատագրի բերու-

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 45:

¹⁸ Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 3. İstanbul, 2018, s. 69.

¹⁹ Armağan M., Umutların Yelkeni Tarih, s. 6.

²⁰ Armağan M., Abdülhamid ve Erdoğan: Tarihin Buluşturduğu İki Lider. s. 45.

²¹ Hanioglu Ş., II Abdülhamid Döneminde Bürokratlar ve Darbe. Derin Tarih, İstanbul, 2016, Sayı 54, s. 49.

²² Kocabaş S., Abdülhamid ve Erdoğan'a Yönelik Tasfiye Planlarındaki 5 Benzerlik. Derin Tarih, Sayı 54, İstanbul, 2016, s. 59.

մով են եկել իշխանության: Ավելին, թե՛ Աբդուլ Համիդին սահմանադրությունից հրաժարվելու, և թե՛ Էրդողանին պահպանողական մոդեռնիզմի գաղափարներն առաջ քաշելու համար որոշ շրջանակներ մեղադրում են, սակայն նրանք երկուսն էլ իրենց երկրի առջև ծառայած ներքին ու արտաքին քաղաքական վտանգների հաղթահարման մասին են մտածել²³: Այս վտանգներին դիմակայման կարևորագույն կետն է իսլամի նկատմամբ վերաբերմունքը: Մ. Արմաղանի կարծիքով նախագահ Էրդողանն ու սուլթան Աբդուլ Համիդը շատ նման են կրոնապաշտության և իսլամի համաշխարհային դերն արժևորելու տեսանկյունից: Մասնավորապես, ըստ հեղինակի, այդ մասին է վկայում այն փաստը, որ Էրդողանը ամեն պատեհ առիթով բարձրաձայնում է ՄԱԿ-ի անվտանգության խորհրդում իսլամական պետության ընդգրկված չլինելու փաստը²⁴: Արմաղանն իր հերթին գրում է, որ ինչպես Աբդուլ Համիդն ակտիվացրեց իսլամը որպես արտաքին քաղաքականության գործիք, այնպես էլ Էրդողանն է իսլամական գույներ վերադարձնում Թուրքիային²⁵:

Աբդուլ Համիդի և Էրդողանի միջև զուգահեռներ տարվում են գրեթե բոլոր ոլորտներում. օրինակ առողջապահության հարցին է անդրադառնում Բժշկական համալսարանի (Sağlık Bilimleri Üniversitesi) ռեկտոր, ԱԶԿ-ական քաղաքական գործիչ Ջևդեթ Էրդյուլը՝ նշելով, որ այս ոլորտում [Թուրքիայի պատմության ընթացքում –Տ. Հ.] երկու մարդ է լուրջ քայլեր արել՝ Ռ. Թ. Էրդողանն ու սուլթան Աբդուլ Համիդ II-ը: Ըստ հեղինակի՝ նրանց տեսլականներն այնքան մոտ են, որ թվում է, թե տասնամյակներ անց Էրդողանը պարզապես շարունակում է Աբդուլ Համիդի կիսատ թողած

²³ Նույն տեղում, էջ 57:

²⁴ Նույն տեղում, էջ 58:

²⁵ Armağan M., Abdülhamid ve Erdoğan: Tarihî Buluşturduğu İki Lider. s. 47.

գործը, մասնավորապես՝ հասարակության անապահով խավերի համար հիվանդանոցների բացումը և բժշկության ոլորտի համաշխարհային նորամուծությունների ներդրումը երկրում²⁶: Ձ. Էրդյուլը նախագահ Էրդոհանի և սուլթան Աբդուլ Համիդի մոտեցումներում միայն մեկ էական տարբերություն է տեսնում. Էրդոհանն ի տարբերություն Աբդուլ Համիդի անձամբ է այցելում հիվանդանոցներ և հետևում բարեփոխումների ընթացքին: Ըստ հեղինակի, թե՛ Աբդուլ Համիդ II-ի, թե՛ Էրդոհանի կարգախոսն է. «հասարակ մարդուն ապրեցրու, որ երկիրն ապրի»²⁷:

2008 թ. Էրդոհանի առաջարկած Կովկասյան պակտը Մ. Արմաղանը նմանեցնում է 1877-1878 թթ. ռուս-թուրքական պատերազմից հետո Բալկանյան պակտ ստեղծելու համիդյան նախաձեռնության հետ՝ շեշտելով, որ նման մի նախաձեռնություն նաև Աթաթյուրքն է ունեցել 1933 թ.²⁸:

Մ. Արմաղանը երկու առաջնորդների միջև նմանությունների շարքում առանձնացնում է նաև այն, որ ինչպես ներկայումս ծնվող երեխաներին հաճախ են Թայյիփ անվանակոչում, այն ժամանակ էլ աղջիկների համար՝ Համիդե, տղաների համար Համիդ անունն էր տարածված²⁹:

Էրդոհան-Աբդուլ Համիդ նմանության հիմքերը Մ. Արմաղանը իր «Աբդուլ Համիդի պարը գայլերի հետ» գրքի վերջին՝ երրորդ հատորում կապում է 1950-ականներին քաղաքական օրակարգ մտած իսլամական մոդեռնիզացիայի կոնցեպտի հետ: Այս ճանապարհին խորհրդանշական համարելով 1970 թ. հունվարի 26-ին ելրոպա-

²⁶ Erdöl C., Sağlıkta Büyük Adamların Büyük Adımları. Derin Tarih, Sayı 54, İstanbul, 2016, s. 63–64.

²⁷ Նույն տեղում, էջ 67:

²⁸ Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 3, s. 148–153.

²⁹ Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 1, s. 70.

կան տարածքներում օսմանյան ամենամեծ կորուստներն արձանագրած Կառլոֆյան համաձայնագրի կնքման օրը³⁰ Նեզմեթթին Էրբաքանի՝ «Ազգային կարգ» կուսակցության հիմնադրումը՝ Արմաղանը շեշտում է, որ Ն. Էրբաքանը կուսակցության իրական հիմնադիրների թվում նշել է նաև սուլթան Աբդուլ Համիդի անունը³¹: Արմաղանը նշում է, որ Էրբաքանի այդ ելույթով իր մահից հիստուներկու տարի անց Աբդուլ Համիդը, կարծես, վերադարձավ քաղաքականություն: Նույն ծիրում է նա դիտարկում նաև 2018 թ. փետրվարի 10-ին սուլթան Աբդուլ Համիդի մահվան հարյուրերորդ տարելիցի կապակցությամբ կազմակերպված գիտաժողովում նախագահ Էրդոդանի ելույթը³², որտեղ վերջինս ցիտելով Ն. Ֆ. Քրսաքյուրեքին սուլթանին կոչել էր «օսմանյան ամենամեծ սուլթաններից մեկը, ում հասկանալը կնշանակի հասկանալ ամեն ինչ»³³:

Վերահաստատելով պատմաբանների մտքերը՝ 2018 թ. մարտին Էրդոդանի որդին՝ Բիլալ Էրդոդանը, անդրադառնալով հոր դեմ հնչող մեղադրանքներին, հայտարարել է. «Աբդուլ Համիդին հաղթեցին, թույլ չենք տա, որ Էրդոդանին էլ հաղթեն»³⁴:

Այսպիսով՝ 21-րդ դարի սկզբից և, հատկապես, մեր օրերում թուրքական պատմագրության Աբդուլ Համիդ II-ի քաղաքական կերպարի նկատմամբ հետևողական ուշադրության պատճառնե-

³⁰ Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 3, s. 55.

³¹ Armağan M., Erbakan Sultan Abdülhamid'i Partisinin Kurucusu İlan Etmisti, Derin Tarih, 02.2019. <https://www.derintarih.com/kapak-dosyasi/erbakan-sultan-abdulhamidi-partisinin-kurucusu-ilan-etmisti/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024): Տե՛ս նաև Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 3, s. 57.

³² Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 3, s. 58.

³³ Recep Tayyip Erdoğan Abdulhamid'i Anlamak Programı Konuşması/10 Şubat 2018 https://www.youtube.com/watch?v=g23Xazq_Wo8 (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024)

³⁴ Erdoğan B., Abdülhamit Hanı yediler, Tayyip Erdoğan'ı yedirmeyeceğiz (04.03.2018) <https://gazetemanifesto.com/2018/bilal-erdogan-abdulhamit-hani-yediler-tayyip-erdogani-yedirmeyecegiz-159153/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 05.04.2024).

րից սուլթանի և ժամանակակից Թուրքիայի նախագահ Ռ. Թ. Էրդողանի կերպարների միջև զուգահեռների անցկացման միտումն է որպես երկու «շինարար», «հայրենասեր», «կրոնասեր» առաջնորդների: Ընդ որում՝ այս գործին լծելով ԱԶԿ-ի շահերը սպասարկող պատմաբանների՝ Ռ. Թ. Էրդողանը կարողացել է որոշակիորեն կոտրել Աթաթյուրքի անձի պաշտամունքը, հասարակական ընկալման մեջ կարևորել իսլամի դերը և ներկայացնել Օսմանոյլուների դինաստիան առավել շահեկան լույսի ներքո:

**CREATING A "HISTORICIZED" IMAGE OF THE HEAD OF STATE:
JUXTAPOSITION OF THE IMAGES OF SULTAN ABDUL HAMID II
AND PRESIDENT RECEP TAYYIP ERDOGAN**

*Tatevik Hakobyan*³⁵

The glorification and heroization of the image of Sultan Abdul Hamid II by the Turkish state propaganda machine and the historians serving it is not limited to historical books, articles, discussions in professional circles, but in accordance with the realities of the 21st century, is widely distributed in social networks, media platforms, where the authenticity of historical events, the use of appropriate methodology or ensuring the proper level of scientificity are often subordinated to catchy headlines and populist statements. One of the most important aspects of the consistent glorification of Sultan Abdul-Hamid II is the parallelizing of his image with the current president, R. T. Erdoğan as an advocate of innovation but at the same time a "patriotic, religious leader". Carrying the most vivid expressions of the vision of the new Turkey, these two characters confront Kemalist ideology and personally the image of Mustafa Kemal Atatürk.

Keywords: *Abdul Hamid II, President, Recep Tayyip Erdoğan, Glorification, Propaganda.*

---

³⁵ Tatevik Hakobyan is an Assistant Professor at the Chair of Turkic Studies of the Faculty of Oriental Studies at YSU, E-mail: tatevik.hakobyan@ysu.am, ORCID 0009-0000-2531-3562.

СОЗДАВАЯ «ИСТОРИЗИРОВАННЫЙ» ОБРАЗ ГЛАВЫ ГОСУДАРСТВА: СОПОСТАВЛЕНИЕ ОБРАЗОВ СУЛТАНА АБДУЛ ХАМИДА II И ПРЕЗИДЕНТА РЕДЖЕПА ТАЙИПА ЭРДОГАНА

Татевик Акопян³⁶

Прославление и героизация образа султана Абдул-Хамида II со стороны турецкой государственной пропагандистской машины и обслуживающих ее историков не ограничивается историческими книгами, статьями, дискуссиями в профессиональных кругах, а в соответствии с реалиями XXI века широко распространяется в социальных сетях, медиа-платформах, где подлинность исторических событий, применение соответствующей методологии или обеспечение должного уровня научности зачастую подчинены броским заголовкам и популистским заявлениям. Одним из важнейших аспектов последовательной героизации образа султана Абдул Хамида II является его отождествление с нынешним президентом Турции Р. Т. Эрдоганом в качестве сторонника инноваций, но в то же время «истинного патриота» и «приверженного религии» лидера. Являясь квинтэссенцией видения новой Турции, эти два образа противопоставляются идеям кемализма и лично образу Мустафы Кемалея Ататюрка.

Ключевые слова: Абдул Хамид II, президент, Реджеп Тайип Эрдоган, героизация, пропаганда.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Altın Ş., Hilal'in İki Muhafızı II. Abdulhamid - R. Tayyip Erdoğan. İstanbul, 2018.
2. Armağan M., Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı 3, İstanbul, 2018.
3. Erdoğan R. T., Daha Adil Bir Dünya Mümkün, İstanbul, 2021.
4. Armağan M., Umutların Yelkeni Tarih, Derin Tarih, İstanbul, 2016, Sayı 66, s. 6.
5. Armağan M., Abdülhamid ve Erdoğan: Tarihin Buluşturduğu İki Lider, Derin Tarih. İstanbul, 2016, Sayı 54, s. 39–47.

---

³⁶ Татевик Акопян – к.ист.н., ассистент кафедры тюркологии факультета востоковедения ЕГУ, эл. почта: tatevik.hakobyan@ysu.am, ORCID 0009-0000-2531-3562.

6. Dağlıoğlu E. C., Necip Fazıl'dan Payitaht'a: Hangi Abdülhamid?, Toplumsal Tarih, İstanbul, Haziran 2019, Sayı 306, s. 44–50.
7. Erdöl C., Sağlıkta Büyük Adamların Büyük Adımları, Derin Tarih, İstanbul, 2016, Sayı 54, s. 63–64.
8. Hanioglu Ş., II Abdülhamid Döneminde Bürokratlar ve Darbe, Derin Tarih, İstanbul, 2016, Sayı 54, s. 48–55.
9. Kocabaş S., Abdülhamid ve Erdoğan'a Yönelik Tasfiye Planlarındaki 5 Benzerlik, Derin Tarih, İstanbul, 2016, Sayı 54, s. 56–59.
10. Afyoncu E., Abdülhamid'in hayali ikinci kez gerçekleşti (25.12.2016). <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2016/12/25/abdulhamidin-hayali-ikinci-kez-gerceklesti> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).
11. Armağan M., Erbakan Sultan Abdülhamid'i Partisinin Kurucusu İlan Etmisti, Derin Tarih, 02.2019. <https://www.derintarih.com/kapak-dosyasi/erbakan-sultan-abdulhamidi-partisinin-kurucusu-ilan-etmisti/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).
12. Cumhurbaşkanı Erdoğan: Abdülhamid dünyanın son evrensel imparatoru. Sabah, 10.02.2018. <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/02/11/cumhurbaskani-erdogan-abdulhamid-han-dunyanin-son-evrensel-imparatorudur> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).
13. Cumhurbaşkanı Erdoğan, Sultan Abdülhamid'in Sözleriyle Zeytin Dalı Harekatı'nı Değerlendirdi. Milliyet, 10.02.2018. <http://www.milliyet.com.tr/cumhurbaskani-erdogan-sultan-abdulhamid-istanbul-yerelhaber-2588454/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).
14. Erdoğan B., Abdülhamit Hamı yediler, Tayyip Erdoğan'ı yedirmeyeceğiz (04.03.2018). <https://gazetemanifesto.com/2018/bilal-erdogan-abdulhamit-hani-yediler-tayyip-erdogani-yedirmeyecegiz-159153/> (մուտքի ամսաթիվ՝ 05.04.2024).
15. Meral Akşener'den 'Erdoğan bugünün Abdulhamid'i' çıkışı. https://www.youtube.com/watch?v=3B45NA6xNhQ&ab_channel=Yeni%C5%9Eafak (մուտքի ամսաթիվ 15.01.2023).
16. Payitaht Abdülhamid, Size bir müjdem var Paşalar! Tünel-i Bahri! <https://www.youtube.com/watch?v=jF9TluUx9uM> (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

17. Recep Tayyip Erdoğan Abdulhamid'i Anlamak Programı Konuşması/10 Şubat 2018 https://www.youtube.com/watch?v=g23Xazq_Wo8 (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).

18. TRT 1, TRT Haber ortak yayını (14.04.2017).
https://www.youtube.com/watch?v=IImhl7Gh1fc&feature=youtu.be&fbclid=IwAR2GQhclpS8OVHdMh19QYZ_zarwnuxdDUmZV22oUKr0OdEFMVFD3yUDr_vw (մուտքի ամսաթիվ՝ 20.04.2024).